

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט

גיליון קע"א, תשפ"ב

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

גבאי צדקה שנעלמו כספים משולחנו

אחרי הרגע האחרון, הופיע ראונו כבית משפחה לוי וביקש את המעטפה המיועדת עבור משפחת ר'. אולם החיפושים הקרחתניים אחריה העלו חרס.

התברר שלוי נהג ברשלנות, ובשל לחץ העיסוקים בערב החג, הניח את המעטפה בקופסה שבה היו מעטפות נוספות ובהן כספים שנועדו גם לשימוש הביתי השוטף. לא זו בלבד אלא שיד הכל הייתה ממשמשת בה באותה קופסה, ילדים נשלחו ליטול ממנה כספים לתשלומים במכולת ובצרכנייה, ומי יודע בערב חג לאלו צרכים נוספים. תהא אשר תהא הסיבה, ותהא אשר תהא התמיהה שעלתה בלב לוי על גובה הסכום שנלעתו כאן האדמה, המעטפה לא הייתה שם וסכום של 10,000 שקלים שהוקצה לצורך הצדקה הזו היה חסר. כאמור לא היה לוי משופע במעות, אולם הוא הבין את אחריותו האישית, ולמרות שסכום גבוה כזה היה מכלה את חסכוניותו מזה תקופה ארוכה, ניגש אל בית ההוראה וביקש לדעת את דינו, דין תורה, האם מחויב הוא לשלם את כספי הצדקה שאבדו ככל הנראה בפשיעתו.

עיקרי הנושא בהלכה

א. הנחת מעות במקום כזה נחשבת פשיעה

ראשית נבחר כי מאחר שלוי מודה שהניח את מעות הצדקה במקום שבו היו כספים נוספים ובני הבית השתמשו במגרה שבה הונחו המעות גם עבור כספים ששימשו להוצאות השוטפות של משק הבית, הרבר נחשב לפשיעה בשמירה על כספי הצדקה.

וכך נפסקה ההלכה בשולחן ערוך (סימן רצ"א סעיף כא) שאדם שמסר את הפקדון שהופקד בידי לבניו ובני ביתו הקטנים שישמרו הרי זה פושע וחייב לשלם, והוסיף הרמ"א (שם) משם תרומת הרשן (סימן של"ג) שגם אם הניח לאחרים להיכנס למקום שהפקדון מונח בו, אף שאינם חשודים וודאי שאינם בחזקת גנבים, אם נגנב חייב לשלם שהרי פשע בשמירתו.

ולכן הגם שבני הבית יודעים ככשרים ואין לחשוש שיגנבו את כספי הצדקה, היה לו להיוהר משאר האנשים שמסתובבים בביתו שהיה פתוח לרווחה ואפילו שאינם יודעים כחשודים כמבואר בתרומת הרשן, וגם מבני הבית היה לו להיוהר מטעותם שהרי אפילו אם מסר לשמירת

למרות שהתעסק שעות רבות במצלצלים ובמרשרשים המהווים מושא לתאוה לרבים מבאי עולם, ראונו שטרלינג היה דל ואביון, וזה לא היה אכפת לו. הוא הקדיש זה מכבר את חייו לתורה ועבודה וגמילות חסדים, ובשבילו 'כסף' היה אמצעי אדיר לחסד לזולת, הוא לא חשב עליו במונחים של עושר וכבוד, אלא ביחידות של אלפי שקלים בודדים, אלו שהיה משים במעטפותיו ושולח עם שליחיו האנונימיים לכתובות חסויות של חסרי כל.

מדי ערב חג היה פותח בקמפיין פרטי לעורך את לב תושבי העיר כולה למצבם של מעוטי היכולת, הוא נמנע מתיאורים גרפיים משחיתים נפש אך די היה בה בקריאתו היוצאת מלב טהור ומתגלגלת בחוצות ובבתי מדרשות על גבי עלונים מכובדים, כדי לחלחל ללבם של ישראל קדושים, ויהיו נתבעים ונותנים.

בהתקרב החג היה מעמיד קופות או צעירים נמרצים בפתחי בתי הכנסת, על מערך גבאות הצדקה הפקיד את ידידו מנוער שמעון, שהיה הגבאי הראשי וניצח במרץ ובכשרון רב על מלאכת הגבייה. בתקופה זו היו יושבים השניים מדי ערב, ומחלקים את הכספים שנגבו למעטפות ייעודיות לכל משפחה ונזקק, את המעטפות 'קודרו' בשמות של צבעים ורחובות וכדומה, באופן שזהות הנתמכים תישאר ידועה רק להם ואפילו שלוחי הצדקה המסורים שחילקו את המעטפות לא יכולים היו לדעת את יעדה הסופי של המעטפה שאותה מסרו לכתובת שנתבקשו. בערב חג הפסח האחרון, גונבה לאזנו שמועה על מצבה הרחוק של משפחת ר', ניסיונו להעביר להם תמיכה עוד במהלך הפסח, נתקל בסירוב נחרץ ליהנות מכספי הצדקה והדבר רק עורר יהודי בעל לב חם כשל ראונו, לבדוק את אשר לפניו. התברר שאצל משפחת ר' 'הגגו' את חג הפסח במשך כל השנה, בכל יום ויום היה ה'עניא' - 'לחמא', לחם חוקם. ובכל זאת ברחו מן הצדה בכל דרך.

ראובן, יצירתי כתמיד, מצא דרך של כבוד, לקראת חג השבועות פרסם מודעה על רצונו של גביר גדול מחוז לארץ להעניק מלגה נכבדה לאברכים בני 45 ומעלה היגיעים בתורה ובני ביתם אינם מרוויחים מעל 2500 שקלים ועוד ועוד קריטריונים ותתי-קריטריונים שנתפרו בדיוק למידתה של משפ' ר', שנמצאה - ראו זה פלא, יחידה ומיוחדת הזכאית לאישור המלגה הזו.

את המעטפה ובה 10,000 שקלים מסר שמעון בשלושת ימי הגבלה ללוי השליח הנאמן שיעביר את המעטפה לראובן שטרלינג שיבוא ליטלה ולמסרה ליעדה משפחת ר'. בערב שבועות אחרי חצות, רגע

כני ביתו הקטנים נחשב כפושע, כל שכן כאשר מוסר בידם ולא מזהיר אותם שהמעוה של צדקה.

והגם שדעת הנתיבות המשפט שאדם שמניח פיקדון ברה"ד נחשב למזיק גמור לפי שממון שנמצא ברה"ד הרי הוא ממש מופקר ואבוד כבר מעתה, כאן הרי המעות נמצאים בביתו שאינו מופקר לכל אין פשיעה זו נחשבת להיזק ואיבוד המעות בידיים, אלא שבהלכות שומרים נחשב הוא כמי שפשע בשמירתו ולכן אם אירע נזק, גניבה או אבירה מחמת פשיעתו הוא מתחייב כדין שומר.

ב. האם יש חיובי שומרים במעות צדקה

הבחנה זו פותחת לפנינו דיון חדש: האם חלים בכלל חיובי שמירה על כסף של צדקה? כסף שלכאורה אינו עומד בבעלותו המסוימת של איש כלשהו. ועיקר הנידון נפתח בגמרא במסכת בבא קמא (צג.):
דרשו חז"ל מהפסוק (שמות כב ו) 'כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור', שבא למעט ולהעמיד את חיובו של השומר דווקא בכסף או כלים שבאו לידי 'לשמור', כלומר שבאו לידי בתורת שמירה כדי שישמור עליהם, ולא כאשר באו לידי כדי שיחלקם לעניים. כלומר שנתבאר בפירושו בפרשת שומרים שגבאי צדקה שבאו לידיהם כספי צדקה על מנת לחלקם לעניים אינם נעשים 'שומרים' עליהם ולא נתחדשה בהם פרשת חיובי שמירה.

הגמרא מביאה על כך מעשה בארנק של צדקה שהגיע לעיר פומבדיתא בה שכנה ישיבתו של האמורא רב יוסף, הפקיד רב יוסף את הארנק בידי של ארון אחד, הלה פשע בשמירתו ובאו גנבים וגנבוהו. בא הדבר לפני רב יוסף וחיוב את אותו אדם בתשלומים, על כך הקשה לו תלמידו אביי מדרשת חז"ל בברייתא שהבאנו, שלמדו מ'לשמור' לפטור את המחזיק במעות על מנת לחלקם לעניים. ובמענה לשאלתו חילק רב יוסף בין מי שמחזיק בכסף לחלק לעניים באופן כללי לבין עניי פומבדיתא שהייתה להם קצבה קבועה מן הצדקה והכסף היה אמור להגיע אליהם, ובאופן כזה גם כספי צדקה שנמסרו לידי שומר נכללים בכלל 'לשמור'.

ג. טעם הפטור והנפקא מינה

את החילוק ביאר רש"י, ששורש הפטור של מחזיק במעות כדי לחלקם, אינו טמון בכך שישנה קולא כלשהי בשמירה על כספי צדקה, אלא שכספים אלו בדרך כלל נחשבים בתורת 'ממון שאין לו תובעים' כמו מתנות כהונה, שמבואר במסכת חולין (קל): שהמזיק אותן פטור מלשלם מאחר שהוא ממון שאין לו תובעים, שכל אחד מבני שבט הכהונה שיבוא לתבעו, יוכל לדחותו ולומר שבכוונתו להעניק את מתנות הכהונה לכהן אחר, וכך הוא הדבר גם לגבי כספי צדקה. ועל ממון כזה לא יכולים לחול חיובי שמירה, שיכול לדחות כל עני שיתבענו באופן דומה. אך בפומבדיתא היו נהגים קבועים מקופת הצדקה ולהם קצבה קבועה, כך שהמעות שהופקדו בארנק בידי אותו ארון היו בעלי יעד ברור וידוע, ואותם עניים בוודאי יכלו לתבוע את הכסף השמור להם, ולכן כאן למרות שמדובר בכספי צדקה, הם אינם מוחרגים מפרשת חיובי שמירה, ולכן חייב רב יוסף את השומר לשלם את מלוא הסכום שפשע בשמירתו.

חילוק זה בא לידי ביטוי להלכה ולמעשה בשולחן ערוך (סימן שא חילוק ו), ובשורש סיבת הפטור והחיוב טמונה הסתייגות נוספת של הרמ"א בתחולת דין זה:

הרמ"א (שם) מביא מהמרדכי (בבא קמא פרק ח סימן קא) שכן הוא הדין אם אמר הגבאי לשומר 'שמור לי', שהרי המעות בידי למשמרת ולא למטרת חלוקתם לעניים, חייב כשאר שומרים.

הסמ"ע (סק"ט) עומד על כך שנקטנו כאן שני טעמים, גזרת הכתוב 'לשמור' ולא לחלק לעניים, והמציאות שממון זה 'אין לו תובעים', ולא

די בכל אחד מהטעמים לברו. ומבאר שמה שנאמר בגזרת הכתוב היא שפרשת שומרים מיוסדת על כך שבכוונת המפקיד לקבל את החפץ או המעות שהפקיד בחזרה כעבור זמן, וזה מגדיר את הפקדון כפקדון שיש חובה לשמור עליו. הגדרה זו היא זו שמחייבת את הדרשה 'לשמור' ולא לחלק לעניים, שכן המפקיד בידי אדם ממון לחלקו לעניים אינו מצפה לקבל את הממון הזה בחזרה, ולכן אי אפשר להגדירו כפקדון שיש חיוב להחזירו וממילא חיוב לשמרו.

כל זה אמור כלפי מי שהפקידו את מעות הצדקה בידיו של השומר, ואולם כלפי העניים היה הממון הזה דבר שאמור לבוא לידיהם וכן אפשר להגדירו כפקדון ולחייב את המחזיק בו בתורת שמירה כיון שמחויב הוא להביאו לידי העניים, וכלפי אפשרות חיוב זה הועלתה הטענה שמאחר שמדובר ב'ממון שאין לו תובעים' – שאין עני מסוים שיכול לתבעו למסור את הממון לידי, ממילא אינו מחזיק בממון מתוך חיוב למסור לידי מישהו, ולכן גם כלפי העניים אינו בתורת 'שומר' ולכן אי אפשר לחייבו על פשיעתו.

ד. שיטת הפוסקים שלפעמים יש חיוב שמירה גם בכספי צדקה

זו הסיבה שכאשר הכסף אמור להתחלק לעניי עיר מסוימת וגם ידועה קצבתו של כל אחד מן העניים, השומר כן חייב בחיובי שמירה כמו בספור של רב יוסף ועניי פומבדיתא, כיון שהכסף שבידיו אמור להגיע לידי עניים מסוימים, נמצא שהחזקתו של השומר בכסף היא על מנת למסרו לידי מסוים והרי הוא 'שומר' עבור אותו יעד.

מענה נוכח להבין מאד את הוספתו של הרמ"א כאשר הגבאי אומר למי שמסר בידיו את המעות 'שמור לי', למרות שמדובר בכספי צדקה שאינם שייכים לגבאי ושהיעד שלהם עדיין לא הוגדר, מכל מקום מאחר שהשומר נתבע מראש להחזיר את המעות לידי הגבאי שיחלקם למי שירצה, נמצא שהחזקתו את המעות אינה על מנת לחלק אלא 'לשמור', דהיינו על מנת לקיים את המעות כך שיוכל להחזירן, ולכן יש בהם חיובי שמירה כבכל פקדון אחר.

ונראה שבחידוש זה נחלקו הראשונים: בגמרא בבא קמא (קיו:) מבואר שמי שהיו בידו מעות של פדיון שבויים, ובאו אנשים לשבות אותו עצמו ונתן להם את הכסף כדי שיניחו את נפשם לשלל, פטור מלשלם, לפי שאין לך פדיון שבויים גדול מזה. מוכיח הרשב"א (שם) שמדובר בכסף שנגבה עבור שבויים שאינם מסוימים (שכאשר נגבה עבור שבוי פלוני, המעות שייכים ממש לאותו העני, והשומר אינו יכול לפדות עצמו בממון זה), ומשכך הקשה מה צריך לטעם שאין לך פדיון שבויים גדול מזה, תיפוק ליה שהוא ממון שאין לו תובעים, וכמבואר בדרשה 'לשמור ולא לחלק' שממון שאין לו תובעים אין לו בעלים ופטור בין על פשיעה ובין על היזק גמור בידיים.

על כך השיב הרא"ש (שיטה מקובצת שם), והו"ד בקצרה גם בנמוקי יוסף (שם מד. מדפי הרי"ף), שנוקקו לטעם שהרי זה כפדיון שבויים כדי לפטרו, אף שלכאורה מדובר במעות צדקה ואי אפשר לחייבו שהרי רדשו 'לשמור' ולא לחלק לעניים, זאת מאחר ששם ניתנו בידי הכספים לשמירה ולא לחלק בעצמו לשבויים, וממילא היה חייב להחזיר אם לא הטעם שעצם פדיון נפשו נחשב כמסירת הכסף ליעדו המקורי. וכדברי הרא"ש, כך כתבו בהרי"א גם רבי יהונתן והמאירי בשיטה מקובצת (ב"ק צג.).

עלה בידינו – להרשב"א לומדים מ'לשמור' ולא לחלק את עצם הפטור על חיובי מזיק ופשיעה בממון שאין בעלים מסוימים, ולכן העובדה שיש מפקיד שצריכים להחזיר אליו את הפקדון לאחר זמן אינה משנה את הדין, אך להרא"ש ורבי יהונתן והמאירי הפטור הנלמד ב'לשמור' ולא לחלק' הוא שאין חיובי שמירה למפקיד שאינו תובע את הפיקדון גם לא לאחר זמן. ומה שאינו חייב מצד עצם זה שהוא ממון

של עניים, לפי שהנפקד יכול לדחות לכל עני ולומר לו שזכותו למסור את הצדקה לעני אחר.

אמנם במדרכי בבא קמא (פרק החובל סימן קא) אליו צוין ברמ"א כתב טעם אחר לחייב, והוא משום שמדובר במפקיד שתבע מהשומר שיתחייב כלפיו בשמירה ואפילו שאין הממון שלו, ומעיקר הדין חייב השומר למפקיד באופן של פשיעה, אלא שכיון שאין אדם עושה סחורה בפרתו של חברו (ב"מ לה), ממילא חוזר החיוב לבעלי הממון שהם העניים, וכן פירש את הרמ"א בביאור הגר"א (שם ס"ק יב). אבל הסמ"ע דייק מסתימת הרמ"א שלא פירש שמדובר כאשר המפקיד התנה שיהיה חיוב השמירה כלפיו, אלא אפילו מסר לשומר עבורו בלי להתנות בחיוב שמירה חייב משום שהוא 'לשומר ולא לחלק'. וראה בנתיבות המשפט שם ס"ק ח).

ה. שיטת הפוסקים שלא שייך לעולם חיוב שמירה בכספי צדקה

כדעת הרשב"א שאין דין שמירה כלל על כספי צדקה שאין להם עניים מסוימים, ולא רק כאשר השומר עצמו עתיד לחלק את הכספים לאביונים עצמם, אלא גם כשהוא רק שומר אותם עבור הגזבר שעתידי לחלקם, כך פסק המהרי"ט (יורה דעה סימן לט).

מעניינת היא השאלה שעלתה על שולחנו של המהרי"ט, ממוני הצדקה של ירושלים נהנו מגיוס כספים חובק עולם, ואולם היו זמנים שבהם הקופה הייתה ריקה ואביוני העיר עדיין צריכים לפרנסתם השוטפת. נמנו וגמרו ליטול עבור הקופה הלוואה מכמה גבירים יהודיים ולשלם להם ריבית קצובה, כך וכך לכל מאה זהובים. המהרי"ט התקומם כמובן וכתב כי רע עליו המעשה והוי כריבית ממש. אולם הוא מהפך בזכותם של הגבאים ומסביר את עמדתם – השגויה – שאין בכך איסור: שכשם שמצאנו (יורה דעה סימן קס סעיף יח) שמוותר להלוות את מעות העניים באופן שקרוב לשכר ורחוק להפסד וקרוב הרבר לומר שאין ריבית אף להקדש עניים מאחר שאין להם למעות הצדקה בעלים ידועים, והגזבר אינו מלווה מעות של עצמו. מכאן, מסביר המהרי"ט, הגיעו הגבאים למסקנה שכך הוא גם לכיוון ההפוך, אם מעות העניים נחשבים לישות ממונית שאין לה איסור להלוות בריבית, לא תהיה מניעה גם ללוות בריבית.

אך המהרי"ט דוחה את העמדה הזו הלכה-למעשה, משתי סיבות: א. עיקר היתר הזה לא מקובל להלכה לדעת הרא"ש (הובאה בבית יוסף יורה דעה סימן קס) השולל מכל וכל את היתר הלוות מעות של עניים בריבית בשום צורה ואופן. ב. גם הרעה המתירה, שהיא דעת הרשב"א בתשובה (שו"ת הרשב"א חלק ד סימן סג), לא נאמרה במקור כהוראה למעשה אלא להלכה ולא למעשה, ואם כן אי אפשר להסתמך על כך להתיר למעשה להלוות מעות עניים בריבית, וממילא נשמט היסוד להתיר ללוות עבור קופת העניים בריבית.

על כל פנים עולה מדבריו לנידון שלפנינו שמאחר שרב יוסף עצמו שהיה גזבר הצדקה היה פטור על מעות העניים כיון שאין להם עניים מסוימים שקיץ להו, כך גם השומר ששמר מחמתו היה צריך להיות פטור אם לא העובדה שעניי פומבדיא נחשבים כבר כמי שזכו בכספים והרי זה ממון שיש לו תובעים והיו יכולים לתבעו גם מרב יוסף עצמו, אילו היה הוא מאבד אותו.

וכך נראה שהייתה שיטת רבינו שמשון שהקשה (הובאה קושייתו במדרכי בבא בתרא רמז תקג) למה הוצרכנו לדרשה 'לשומר' ולא לחלק, והרי זה ממון שאין לו תובעים כפי שביארנו למעלה, ולמי יתחייב? ותיירץ שהדרשה נועדה לכסות מקרים כאלה שיש תובעים לממון הזה וכגון כשהגזבר הפקיד ביד השומר לשומר לו שהרי חייב להחזיר לו כמו במקרה של רב יוסף, וגם במקרה זה פטור מחמת שממון של צדקה אינו עומד בבעלות של שום אדם. וראה במחנה אפרים (שומרים סימן טז) שצייץ כנ"ל וכתב שכך היא שיטת הראב"ן. אולם

ראה בספר הראב"ן בבא קמא צב. שדעתו כי ממון עניים שעומד להתחלק מיד ובכל שעה, לא שייך לשומר עליו כראוי בקרקע, שהרי הוא צריך להיות זמין לחלוקה, ולכן התורה חידשה פטור מחיוב שמירה בממון העומד להתחלק. מה שאין כן בעניים שקצוב להם לקבל כל ערב שבת, שיכול להטמין בקרקע ולהוציא בערב שבת. וכן היא שיטת הרמ"ה בשיטמ"ק שם.

ו. השמש שמעל בתרומות

לפני הגאון בעל חות יאיר (סימן קצט) הובא סיפורו של שמש שהיה מסתובב בבית הכנסת במשך כל היום וקופתו בידו, ובכל ערב שבת היה מגיע לביתו של גבאי הצדקה שהיה פותח את הקופה במפתח המיוחד שהיה ברשותו, סופר את הכסף, רושם ומחלק לעניי העיר.

לימים חלה השמש למשך חודש, מישהו אחר החליף אותו, ואז התברר שבדרך כלשהי הצליח השמש הקבוע 'לנשנש' מטבעות דרך החריץ בנגיבה. הסכום השבועי הממוצע שהגיע כעת לבית הגבאי היה לפתע גבוה בהרבה. לאחר שוודאו שאכן השמש גנב את כספי הצדקה במשך השנים פיטרוהו ממשרתו והענישוהו קשות, אך לא הושת עליו קנס כספי כי לא היה אומדן לסכום שגנב במשך השנים, ופרוטה לא הייתה מצויה בכיסו.

כעת נשאל החות יאיר בידי השמש דרך תלמיד חכם אחר האם כאשר יהיה לו כסף בעתיד יהיה חייב להשיב את הגזילה ולמי להשיב אם כן? שהרי לכאורה זהו 'ממון שאין לו תובעים'.

כדי לענות על השאלה הזו מעורר החות יאיר כמה קושיות, בין היתר: א. איך דן רב יוסף את דינו של שומר המעות, והרי לפני שמסר לידו הייתה חובת השמירה מוטלת על רב יוסף עצמו והרי הוא נוגע בדבר. ב. למה אמר רב יוסף שחייב לשלם בגלל שישנה קצבה קבועה לעניי פומבדיא והלא מאחר שהוא תובע כגבאי צדקה את הכסף שהפקיד לשמירה, הרי זה ממון שיש לו תובעים ויצטרך השומר לשלם. ג. מה הקשה לו אב"י מהדרשה 'לשומר' ולא לחלק לעניים והרי כאן לא נמסר הממון ליד השומר על מנת לחלקו לעניים אלא לשומר עבור רב יוסף.

מכה קושיות אלו וקושיות נוספות מחזק החות יאיר את דברי הראשונים והאחרונים שהבאנו שכסף העומד בסופו של דבר לחלוקה לעניים נחשב ממון שאין לו תובעים גם אם הופקר על ידי הגבאי לשמירה. והעילה היחידה להתחייב עליו הוא כאשר הרבר נחשב שהממון כבר הגיע לידי העניים והשומר הוא שומר עבורם ולא רק כשומר של מעות צדקה.

ז. גבאי הצדקה ששומר את כספי הקמחא דפסחא בכיסו ואבדו

גם הדיין רבי שמואל ליב קוידער הריץ שאלה דומה לרבי שמואל לגדא בן הנודע ביהודה (שו"ת שיבת ציון סימן צט): גבאי צדקה אסף מעות קמחא דפסחא עבור עניי הקהילה, הכספים הופקדו בבנק ותמורתם קיבל הגבאי אישור הפקדה שרק באמצעותו ניתן היה לפדות את הכספים, הוא כרך את אישורי הפקדה ברשימת התורמים והניחם בכיסו. עבר מה שעבר ובערב הפסח התברר שהרשימות עם האישורים אבדו ואינם.

צידד רבי שמואל ליב לפטרו משלושה טעמים: א. תחיבת הנגירת בכיסו הייתה שמירה כדרך ששומרים דברים כאלו, זו השמירה המעולה לניירות כאלה וכן המנהג לשומר אותם בארנקו ולא בקרקע כמעות של ממש. ממילא הוא לא פשע בשמירתו ואינו חייב על גניבת או אבדת הכסף. ב. כשם שמצאנו לגבי אפוטרופוס שמינהו אבי יתומים שלהרבה פוסקים (הובאו בש"ך סימן רצ ס"ק כה) יש לפטרו אף אם פשע כי אחרת ימנעו אנשים מלהתמנות לאפוטרופוסים, כך קשה

בפתחי תשובה (סימן שא ס"ק ו), וכ"כ בשו"ת מהר"ם שיק (ח"מ סימן יד) שכאשר הפטור רק מצד ממון שאין תובעים יש חיוב לצאת ידי שמים, והו"ד להלכה בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סימן קלה; ח"ג סימן פה).
 וראה עוד בנודע ביהודה (תנינא יורה דעה סימן קנה) שנשאל מאת מחותנו רבי ליב על מקרה שבו שלח גבאי צדקה אחר שליח לקבל מעות צדקה ממתן בסתר, ואולם השליח הכניס את הכסף שהביא לתוך ארנק מעות החולין של הגבאי מבלי שמנה לפני כן כמה כסף היה בארנק וכמה כסף הביא עמו, ושוב לא היה אפשר לברר או לשער כמה כסף שייך לצדקה וכמה לגבאי.

וכתב הנודע ביהודה שאם היה קורה דבר דומה בכסף של חולין של חברו, ודאי לא היה חייב לשלם לחברו מאומה מעבר למה שברור לו שיש בארנק יותר ממה שהיה שם לפני כן, אך כל הכסף המסופק נשאר בידיו כדין המוציא מחברו עליו הראיה ואינו מחויב לתת לחברו מן הממון המוטל בספק ולא כלום. ואף שבמקרה ההוא היו עוד טעמים לדון לפטורו, מכל מקום דן הנודע ביהודה לחייבו מאחר שהשליח שגג ואם כן נחשב הגבאי כשומר שמסר לשומר שהראשון מתחייב בפשיעת השני. ואף שלגבי הסכום שאינו יודע אם היה שם הרי הוא כמי שאומר 'איני יודע אם נתחייבתי' שבדרך כלל נפסק (סימן עה סעיף ט) שפטור, כל זה הוא בדיני אדם, אבל בדיני שמים צריך לצאת ידי חובתו, ולכן יעיין בפנקס הצדקות ויראה מה הסכום החודשי בכמה השנים האחרונות ויתפוס את הסכום הגבוה ואותו יפרע לצדקה ונראה שסכום זה יספיק לצאת ידי שמים ואינו צריך לחשוש לדבר לא שכיה שמא בריוק באותה הפעם היה הסכום גבוה יותר מבכל החודשים בכל השנים האחרונות.

ולכן נראה שאף במקרה שלפנינו אף שיכול לפטור עצמו בטענת 'קים לי' כשיטת הסוברים שפטור על פשיעתו בשמירת כספי הצדקה, מכל מקום חייב לצאת ידי שמים ולשלם מכספו את דמי הצדקה שהיו אמורים להגיע לאותה משפחה.

לחייב גבאי צדקה בנסיבות דומות מאותם שיקולים ממש. ג. מאחר שמדובר במעות צדקה וביד הגזברים לחלק אותם כראות עיניהם ואין כאן סכום קצוץ לעניים ובסכומים מוגדרים, אם כן אין כאן חיובי שמירה ויש לפטרו אף בפשיעה.

רבי שמואל לנדא, השיבת ציון, רוחה את טעמי הפטור הללו אחר לאחד. במסגרת מאמר זה נתמקד כמובן בדחיית טעם הפטור השלישי, שבו אנו עוסקים:

אל מול הטענה שמדובר בכספי צדקה, טען הגר"ש לנדא, כי כל זה הוא בר תוקף כשמדובר בכספים שאמורים להיות מחולקים לעניים. אך באותה עיר היו הרברים שונים לחלוטין בכל הנוגע למגבית זו של ערבי פסחים, במגבית 'קמחא דפסחא' היו גבאי הקהילה רוכשים כמות גדולה של קמח ושאר צרכי פסח מספקים גדולים, ואחר כך משלמים על הסחורה מן הכספים שהעבירו אליהם גבאי הצדקה מבתי הכנסת. התמונה משתנה לחלוטין מעתה – הכסף כלל לא אמור להגיע לידי העניים אלא לידי מי שנטלו התחייבות כספית תמורת המזון שחולק לעניים, ואם כן יש לכסף הזה תובעים.

לדעת רבי שמואל לנדא זהו בריוק הדין המבואר ברמ"א שכאשר הגבאי אומר לשומר שישמור לו הרי הוא חייב כשאר שומרים, והוא מוסיף שאף שמבואר בש"ך (סק"י) שכל זה הוא רק כאשר אמר לו הגבאי במפורש לשמור לו אך אם לא אמר לו שניהם פטורים, זהו דווקא כאשר הגבאי פטור שלכן גם השומר עבדו פטור, אבל במקרה שלפנינו שההפסדים יפלו על הפרנסים וגבאי העיר ודאי שאין צריך לפרש כלום והסתמא היא שהשומר התחייב לשומר עבור תועלת הפרנסים וגבאי העיר וחייב לשלם.

עולה לענייננו שכאשר מדובר בממון שאמור להגיע כמות שהוא לידי העניים, נוקט גם השיבת ציון כאותם הפוסקים שהבאנו, ראשונים ואחרונים, שנקטו שעל מעות עניים ממש שאינם קצובים לעניים מסוימים אין חובת שמירה ואי אפשר לחייבו עליהם גם אם אבדו בפשיעה.

נמצא אם כן שאי אפשר לחייב את לוי שליח הצדקה ששמר את מעות הצדקה עבור ראובן שטרלינג גבאי הצדקה, לשלם את הסכום שאבד מחמת פשיעתו בדין תורה, שהרי ודאי יכול לומר 'קים לי' כדעת חבל פוסקים גדול זה שנקט שאי אפשר לחייב שומר שפשע במעות צדקה.

ואין לומר דכיון שהמעות הוקצו כבר למשפחת ר', הם כעניים דפומבדיתא שקיצי להו ונחשבים לכך לתובעים, כי בפומבדיתא הצדקה נאספה מראש עבור העניים שהיה ידוע החלק של כל אחד בממון, נמצא שהממון מיד באסיפתו כבר נקנה לעניים לפי חלקם בהקצאה, אבל כאן ממון הצדקה נאסף בכללותו עבור כל העניים, ואין למשפחת ר' שום זכות בממון הצדקה עד שהוא יגיע לידם.

ה. מכל מקום חייב לצאת ידי שמים

אך למרות שהעלינו שאי אפשר לחייב את גבאי הצדקה בדין לשלם את הסכום שאבד בשל רשלנותו ופשיעתו, מכל מקום דעת החות יאיר בהמשך אותה תשובה לחייב את הגבאי לשלם כדי לצאת ידי שמים, דכיון שהפטור מצד שהוא ממון שאין לו תובעים, הרי מצאנו באוכל תרומה שהוא ממון שאין לו תובעים ופטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים, וה"ה הכא אפילו שפטור בדיני אדם חייב בדיני שמים. והו"ד

וזה דבר המשפט

- שומר שהניח מעות במקום שבניו הקטנים נכנסים ויוצאים בו, הרי זה נחשב לפשיעה בשמירה.
- דעת הרבה פוסקים שאין חיובי שמירה על כספי צדקה שאינו להם עניים מסוימים, ולכן יכול היה לוי לטעון 'קים לי' כאותם פוסקים ולהיפטר.
- אמנם, למרות שיכל להיפטר מן הדין בטענה זו, מכל מקום כתבו הפוסקים שחייב הוא לצאת ידי שמים, ולכן יראה להביא את סכום הכסף החסר ליערו.

מודעה רבה לאודייטא

ניתן להשיג את הספר 'מכתלי ביה"ד' ברכים א' וב',

ובו עשרות פסקי דין נבחרים מהתוך המהדר בדיני ממונות הלכה למועשה.

מוגשים בשפה ברורה השווה לכל נפש.

בטל': 1800-22-55-66

